

بررسی تعارض صلاحیت دادگاه‌های کیفری در مزاحمت سایبری

بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹

(رویکرد جرم‌شناختی و فقهی با تأکید بر قاعده حرمت آزار)

(تاریخ دریافت ۱۴۰۴/۰۵/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۴/۰۶/۰۳)

هادی ملک

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی

چکیده

مقدمه و بیان مسئله: تعارض صلاحیت دادگاه‌های کیفری در رسیدگی به جرایم سایبری، به‌ویژه «مزاحمت سایبری»، به دلیل ماهیت فرامرزی، غیرمادی و ناشناسی مرتکب در فضای دیجیتال، یکی از چالش‌های جدی نظام‌های حقوقی سنتی است. این تعارض موجب طولانی شدن دادرسی، سردرگمی بزه‌دیدگان و بهره‌برداری مرتکبان می‌شود، چرا که اصول سنتی تعیین صلاحیت (مانند معیار سرزمینی) در قبال این جرایم ناکارآمد هستند.

هدف و روش پژوهش: پژوهش حاضر با هدف بررسی دقیق تعارض صلاحیت دادگاه‌های کیفری در جرایم مزاحمت سایبری، به صورت خاص بر اساس رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ دیوان عالی کشور، و ارائه راه‌حلی نوین با بهره‌گیری از رویکرد جرم‌شناختی و فقهی (با تأکید بر قاعده فقهی «حرمت آزار») صورت گرفته است. این تحقیق از نظر روش، توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و تحلیل آرای قضایی به تبیین موضوع پرداخته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج تحلیل نشان می‌دهد که رأی وحدت رویه ۷۲۹، با وجود تلاش برای حل مسئله، به تنهایی قادر به پوشش دهی تمام ابعاد پیچیده تعارض صلاحیت در مزاحمت‌های سایبری نیست و نیازمند تبیین مبتنی بر هدف عدالت کیفری است. تحلیل

جرم‌شناختی بر لزوم اتخاذ «صلاحیت بزه‌دیده محور» تأکید دارد، درحالی که قاعده فقهی حرمت آزار (به معنای لزوم دفع هرگونه ضرر و زحمت از بزه‌دیده) مؤید اهمیت صیانت از حقوق بزه‌دیده و تسهیل دسترسی او به دادرسی است. در نهایت، با تلفیق این دو رویکرد، بهترین راهکار تعیین صلاحیت دادگاه محل اقامت یا دسترسی بزه‌دیده به آثار و پیامدهای جرم پیشنهاد می‌شود تا ضمن تسریع دادرسی، اهداف حمایتی قانون‌گذار نیز به‌طور مؤثرتری محقق گردد.

واژگان کلیدی: تعارض صلاحیت، مزاحمت سایبری، رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹،

رویکرد جرم‌شناختی، قاعده حرمت آزار

بخش اول: مبانی نظری و مفهومی صلاحیت کیفری در جرایم سایبری

صلاحیت کیفری به معنای توانایی قانونی یک دادگاه برای رسیدگی به جرم و صدور حکم معتبر است (فروغی و البوعلی، ۱۳۹۱). در نظام‌های سنتی کیفری، معیارهای سرزمینی و موضوعی به‌طور روشن مشخص می‌کنند که کدام دادگاه صالح به رسیدگی است (مظفری و همکاران، ۱۳۹۷). با ظهور جرایم سایبری، این اصول سنتی با چالش‌های جدی مواجه شده‌اند، زیرا ماهیت غیرمادی، فرامرزی و ناشناسی مرتکب در فضای دیجیتال، مرزهای جغرافیایی و معیارهای قانونی را ناکارآمد می‌سازد (رضوی فرد و موسوی، ۱۳۹۶؛ صفاری، ۱۳۹۴).

مزاحمت سایبری، به‌ویژه در قالب پیام‌های تهدیدآمیز، انتشار اطلاعات خصوصی و توهین‌های اینترنتی، می‌تواند آثار روانی و اجتماعی گسترده‌ای بر بزه‌دیده داشته باشد و این ویژگی‌ها باعث ایجاد تعارض در تعیین صلاحیت دادگاه‌های کیفری می‌شود (آسیم، ۱۳۹۸؛ مقدسی، ۱۳۹۹). تعارض صلاحیت زمانی رخ می‌دهد که دو یا چند دادگاه خود را صالح برای رسیدگی بدانند و این موضوع می‌تواند موجب طولانی شدن دادرسی، سردرگمی بزه‌دیدگان و بهره‌برداری مرتکبان شود (کیانی و همکاران، ۱۳۹۹؛ خانزاده و حیدری، ۱۳۹۸).

تحلیل علمی و پژوهشی در این زمینه نیازمند تلفیق رویکردهای حقوق کیفری، جرم‌شناسی و فقه است (لطیفی و محمدی، ۱۴۰۱). استفاده از رویکرد ترکیبی می‌تواند چارچوبی ارائه دهد که هم بزه‌دیده را حمایت کند و هم فرآیند دادرسی را شفاف و مؤثر سازد (سروری و حیدری، ۱۳۹۸).

بند اول: مفهوم و ویژگی‌های صلاحیت کیفری در جرایم سایبری

صلاحیت کیفری در فضای سایبری ویژگی‌هایی دارد که آن را از جرایم سنتی متمایز می‌کند (میر محمدصادقی، ۱۳۹۶). نخست، جرایم سایبری اغلب فرامرزی هستند؛ وقوع جرم ممکن است در کشور مرتکب یا روی سرورهای خارجی باشد، در حالی که آثار آن در کشور بزه‌دیده مشاهده می‌شود (حیدری و میلانی، ۱۴۰۲). دوم، ماهیت این جرایم غیرمادی است و بیشتر شامل آسیب‌های روانی، اجتماعی و معنوی می‌شود تا آثار فیزیکی (خرم‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۸). سوم، هویت مرتکب اغلب پنهان است و این مسئله تعیین محل وقوع فعل و نتیجه جرم را دشوار می‌سازد (صادقی و پوربافرانی، ۱۳۹۶). چهارم، گستره و سرعت انتشار محتوای مجرمانه بسیار بالاست و می‌تواند به بزه‌دیدگان متعدد آسیب وارد کند (تاجیک و همکاران، ۱۳۹۹). این ویژگی‌ها موجب می‌شوند که معیارهای سنتی سرزمینی و مادی صلاحیت، در جرایم سایبری ناکافی باشند و نیاز به تحلیل‌های تطبیقی و فقهی وجود داشته باشد (رضوی فرد و موسوی، ۱۳۹۵).

بند دوم: تعارض صلاحیت و علل آن

تعارض صلاحیت در جرایم سایبری ناشی از عوامل مختلف است (ناصری و کیانی، ۱۳۹۸). یکی از مهم‌ترین علل، مکان وقوع نامشخص جرم است؛ جرم ممکن است در یک کشور انجام شود، ولی آثار آن در کشور دیگری مشاهده شود (بنی‌اسدی، ۱۳۹۷). دوم، گستره اثرات جرم است که می‌تواند همزمان در حوزه‌های قضایی مختلف ایجاد آسیب کند (ولی‌زاده، ۱۳۹۹). سوم، عدم تطابق قوانین و رویه قضایی باعث می‌شود که دادگاه‌های مختلف به صورت همزمان خود را صالح بدانند (پوربافرانی و صادقی، ۱۳۹۶).

این تعارض‌ها نه تنها اثربخشی دادرسی را کاهش می‌دهند، بلکه حمایت از بزه‌دیدگان را با مشکل مواجه می‌کنند و ممکن است مرتکبان از خلأهای قانونی بهره‌برداری کنند (یزدانی و قلیچ‌لو، ۱۳۹۸).

بند سوم: رویکردهای نظری و تطبیقی در تعیین صلاحیت

در ادبیات حقوقی و جرم‌شناسی، سه رویکرد عمده برای تعیین صلاحیت در جرایم سایبری مطرح شده است (حاجی‌زاده و رنجبری، ۱۳۹۹). رویکرد نخست، رویکرد سرزمینی است که محل وقوع جرم را معیار صلاحیت می‌داند (افتخار جهرمی و اسلامی، ۱۳۹۳). این رویکرد در جرایم سنتی کاربرد دارد، اما در فضای سایبری که محل وقوع فعل و اثر جرم متفاوت است، محدودیت دارد (قدیری و کیانی، ۱۴۰۰). رویکرد دوم، محل بزه‌دیده است که در نظام‌هایی مانند ایالات متحده، محل اقامت یا فعالیت بزه‌دیده را معیار صلاحیت قرار می‌دهد و حمایت از قربانی را تقویت می‌کند، اما ممکن است تعارض بین دادگاه‌ها را تشدید کند (یزدانی و حیدری، ۱۴۰۱). رویکرد سوم، تلفیقی و تطبیقی است که محل وقوع فعل، محل تأثیر و وضعیت بزه‌دیده را همزمان لحاظ می‌کند (بابایی، ۱۴۰۰). تحقیقات تطبیقی نشان می‌دهد که این رویکرد جامع‌ترین و عملی‌ترین روش برای کاهش تعارض صلاحیت و افزایش حمایت از بزه‌دیدگان است (باغبان و پورقهرمانی، ۱۴۰۱).

بند چهارم: وضعیت حقوق ایران

در ایران، قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸ و اصلاحات بعدی چارچوب کلی رسیدگی به جرایم سایبری را تعیین کرده‌اند، اما خلأهایی وجود دارد (حسینی، ۱۳۹۴). محل وقوع جرم

سایبری به طور صریح مشخص نشده و معیار عملی کافی برای جرایم غیرمادی وجود ندارد (دهقانی و پوربافرانی، ۱۳۹۷). همچنین، اختلاف رویه بین دادگاه‌های کیفری استان‌ها و دادگاه‌های ویژه جرایم رایانه‌ای گاهی مشاهده می‌شود (اسدی و سلیمانی، ۱۴۰۱). در این راستا، رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ معیار محل وقوع نتیجه جرم را مقدم بر سایر حوزه‌ها اعلام کرده و تلاش دارد تعارض صلاحیت را کاهش دهد و چارچوبی مشخص برای رسیدگی ایجاد کند (میری و کاویار، ۱۴۰۲؛ پژوهشگاه قوه قضائیه، ۱۳۹۲).

بخش دوم: تحلیل فقهی و جرم‌شناختی مزاحمت سایبری با تأکید بر قاعده حرمت آزار

مزاحمت سایبری به اعمالی اطلاق می‌شود که با هدف ایجاد ترس، اضطراب، آزار یا تهدید روانی برای بزه‌دیده در فضای دیجیتال انجام می‌شوند (راعی و مرادی، ۱۴۰۰). این اعمال می‌توانند شامل پیام‌های تهدیدآمیز، انتشار محتوای خصوصی، افشای اطلاعات حساس یا توهین‌های آنلاین باشند (صادقی، ۱۳۹۸). آثار این جرایم فراتر از آسیب‌های مادی است و به شدت بر سلامت روانی و اجتماعی بزه‌دیدگان تأثیر می‌گذارد (کاووس و علوی، ۱۳۹۸). تحلیل فقهی با اتکا به قاعده حرمت آزار و تحلیل جرم‌شناختی با تمرکز بر ماهیت غیرمادی جرم و پیامدهای آن، امکان ارائه چارچوب علمی و عملی برای حل تعارض صلاحیت دادگاه‌ها را فراهم می‌آورد (نصیرزاده و همکاران، ۱۳۹۷). این تحلیل می‌تواند بزه‌دیدگان را بهتر حمایت کند و راهکارهای عملی برای کاهش اختلافات قضایی ارائه دهد (فخاری و حیدری، ۱۳۹۹).

بند اول: مزاحمت سایبری از منظر جرم‌شناختی

از دیدگاه جرم‌شناختی، مزاحمت سایبری دارای ویژگی‌های خاصی است. نخست، این جرم غیرمادی است و آسیب آن عمدتاً روانی و اجتماعی است (جلالی، ۱۳۹۷). دوم، فرامرزی بودن آن باعث می‌شود جرم در یک کشور رخ دهد و آثار آن در کشور دیگری مشاهده شود (مقدم شیلو و احمر، ۱۴۰۲). سوم، هویت مرتکب اغلب ناشناخته است و این موضوع تعیین محل وقوع جرم و صلاحیت دادگاه‌ها را دشوار می‌سازد (رضوی‌فرد و موسوی، ۱۳۹۶). چهارم، سرعت و گستره انتشار پیام‌ها و محتوای مجرمانه بسیار بالاست و می‌تواند بزه‌دیدگان متعدد را تحت تأثیر قرار دهد (تاجیک و همکاران، ۱۳۹۹). تحلیل جرم‌شناختی نشان می‌دهد که ضعف در بازدارندگی قانونی و عدم تعیین حوزه صلاحیت مشخص، انگیزه مرتکب را افزایش می‌دهد (مقدم شیلو و احمر، ۱۴۰۲). همچنین، بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی دیگر نشان می‌دهد که قواعد انعطاف‌پذیر برای تعیین صلاحیت دادگاه‌ها می‌تواند موجب کاهش تعارض و افزایش اثربخشی دادرسی شود (حاجی‌زاده و رنجبری، ۱۳۹۹).

بند دوم: تحلیل فقهی: قاعده حرمت آزار

فقه امامیه با ارائه قاعده حرمت آزار تأکید می‌کند که هر عملی که موجب ضرر یا آزار غیرمجاز به دیگری شود، حرام و قابل تعقیب است (شیروانی و احمدی، ۱۴۰۱). این قاعده در تحلیل مزاحمت سایبری چند نقش کلیدی دارد:

۱. تمرکز بر نتیجه جرم و آثار آن بر بزه‌دیده، حتی اگر فعل مرتکب در سرور یا محل خارج از کشور رخ داده باشد (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۷).

۲. ایجاد ملاک اخلاقی و فقهی برای حمایت از بزه‌دیده و تعیین محل صالح دادگاه (خوانساری، ۱۴۰۲).

۳. قابلیت تلفیق با حقوق کیفری مدرن و رأی وحدت رویه ۷۲۹، به‌طوری که معیارهای غیرمادی آسیب را لحاظ می‌کند و تعارض صلاحیت کاهش می‌یابد (نوری و محمدی، ۱۴۰۰).

بند سوم: تحلیل تطبیقی و کاربرد عملی

تحقیقات تطبیقی نشان می‌دهد تلفیق معیارهای محل وقوع جرم، محل تأثیر و توجه به بزه‌دیده جامع‌ترین راهکار برای حل تعارض صلاحیت است (بابایی، ۱۴۰۰). این رویکرد هم با اصول اخلاقی و فقهی هماهنگ است و هم با حقوق کیفری مدرن سازگار است (باغبان و پورقهرمانی، ۱۴۰۱). کاربرد عملی این تحلیل در نظام قضایی ایران شامل بازتعریف محل وقوع جرم، استفاده از قاعده حرمت آزار و هماهنگی بین دادگاه‌ها برای جلوگیری از اختلاف صلاحیت است (یوسفی و بهرامی، ۱۳۹۹).

بند چهارم: راهکارهای کاهش تعارض صلاحیت

راهکارهای علمی و عملی برای کاهش تعارض شامل موارد زیر است:

- بازتعریف محل وقوع جرم بر اساس تأثیر بر بزه‌دیده، نه صرفاً مکان سرور یا محل مرتکب (یزدانی و حیدری، ۱۴۰۱).
- بهره‌گیری از معیارهای فقهی، به‌ویژه قاعده حرمت آزار، در تعیین صلاحیت (ایران‌شاهی و آقایی، ۱۳۹۵).

- تدوین دستورالعمل‌های قضایی و هماهنگی میان دادگاه‌ها (کیانی و همکاران، ۱۳۹۹).
- پیشگیری جرم‌شناختی، ارتقای آموزش و فرهنگ دیجیتال و افزایش بازدارندگی قانونی (فخاری و حیدری، ۱۳۹۹).

مزاحمت سایبری جرمی غیرمادی و با آثار روانی گسترده است که تعیین صلاحیت دادگاه‌ها را پیچیده می‌کند (راعی و مرادی، ۱۴۰۰). قاعده فقهی حرمت آزار ملاک اخلاقی و حقوقی مشخصی برای حمایت از بزه‌دیدگان و تعیین محل صالح دادگاه ارائه می‌دهد (نصیرزاده و همکاران، ۱۳۹۷). تلفیق معیارهای فقهی با رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ و تجارب بین‌المللی، راهکار علمی و عملی جامع برای حل تعارض صلاحیت فراهم می‌کند و مسیر دادرسی مؤثر و عادلانه را هموار می‌سازد (اسدی و سلیمانی، ۱۴۰۱).

بخش سوم: بررسی رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ و تحلیل تطبیقی در تعارض صلاحیت جرایم سایبری

با گسترش فناوری‌های دیجیتال و فضای سایبری، ماهیت جرایم تغییر کرده و پیچیدگی‌های حقوقی و قضایی بسیاری ایجاد شده است. جرایمی مانند مزاحمت سایبری، نشر محتوای تهدیدآمیز و افشای اطلاعات خصوصی، از جمله جرایم غیرمادی و فرامرزی هستند که موجب ایجاد چالش‌های جدی در تعیین صلاحیت دادگاه‌های کیفری می‌شوند. در ایران، رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ از دیوان عالی کشور به عنوان اولین تلاش قضایی نظام‌مند برای کاهش تعارض صلاحیت در جرایم با آثار غیرمادی و سایبری مطرح شده است (پژوهشگاه قوه قضائیه، ۱۳۹۲). این رأی بر محل وقوع نتیجه جرم تأکید دارد و هدف آن ارائه معیار مشخص

برای تعیین دادگاه صالح است (میری و کاویار، ۱۴۰۲). اهمیت این رأی در جرایم سایبری به دلیل ویژگی‌های خاص این جرایم بیش از پیش آشکار می‌شود: اثرات روانی گسترده، امکان آسیب همزمان به چندین بزه‌دیده، ماهیت فرامرزی و پیچیدگی شناسایی مرتکب (زندگی و مرادی، ۱۳۹۹). تحلیل این رأی نیازمند نگاه حقوقی، جرم‌شناختی و فقهی همزمان است (جعفری و همکاران، ۱۳۹۸). ترکیب این رویکردها می‌تواند چارچوب علمی و عملی جامع و قابل استناد برای کاهش تعارض صلاحیت و حمایت از بزه‌دیدگان ایجاد کند.

بند اول: ماهیت و مفاد رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹

رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ بر این اصل استوار است که در صورت تعارض صلاحیت بین دادگاه‌ها، دادگاهی که آثار و نتیجه جرم در حوزه آن مشاهده می‌شود، صلاحیت رسیدگی دارد (وحیدی و همکاران، ۱۳۹۶). ویژگی‌های کلیدی این رأی عبارتند از:

۱. تعیین معیار روشن برای محل وقوع جرم: در جرایم سایبری، محل ارتکاب فعل ممکن است نامعلوم یا خارج از مرزهای کشور باشد؛ رأی ۷۲۹ با تمرکز بر محل مشاهده آثار و نتیجه جرم، امکان شفافیت در تعیین دادگاه صالح را فراهم می‌کند (بنی‌اسدی، ۱۳۹۷).

۲. کاهش تعارض صلاحیت دادگاه‌ها: با ارائه معیار واحد، امکان ورود همزمان چند دادگاه به پرونده‌های مشابه کاهش یافته و تعارض‌های قضایی کمتر می‌شود (کیانی و همکاران، ۱۳۹۹).

۳. حمایت از بزه‌دیده: با تعیین محل دادگاه بر اساس محل بروز اثر جرم، دسترسی بزه‌دیده به عدالت افزایش می‌یابد و امکان جبران خسارت روانی و اجتماعی فراهم می‌شود (سروری و حیدری، ۱۳۹۸).

۴. هماهنگی با اصول حقوقی مدرن و فقهی: این رأی می‌تواند با قاعده فقهی حرمت آزار تلفیق شود و مبنای اخلاقی و قانونی برای حل تعارض صلاحیت ارائه دهد (نوری و محمدی، ۱۴۰۰).

بند دوم: تحلیل علمی-پژوهشی رأی ۷۲۹

۱. اهمیت رأی در جرایم غیرمادی و سایبری

مزاحمت سایبری، انتشار محتوای تهدیدآمیز و هک حساب‌های شخصی، همگی نمونه‌های جرایم غیرمادی با آثار روانی و اجتماعی گسترده هستند. مطالعات جرم‌شناختی نشان می‌دهد که اثرات روانی و اجتماعی جرم، به مراتب بیشتر از آثار مادی آن بر بزه‌دیده تأثیر می‌گذارد و این اثرات نیازمند حمایت قانونی و قضایی ویژه هستند (کاووس و علوی، ۱۳۹۸).

رأی ۷۲۹ با تأکید بر محل وقوع نتیجه جرم، امکان تمرکز بر آثار واقعی جرم و توجه به وضعیت بزه‌دیده را فراهم می‌آورد (یزدانی و حیدری، ۱۴۰۱). این معیار باعث می‌شود که دادگاه صالح در جایی مستقر باشد که بیشترین ارتباط را با بزه‌دیده و اثر جرم دارد و از لحاظ اجرایی نیز امکان بررسی دلایل، جمع‌آوری شواهد و حمایت از بزه‌دیده فراهم گردد.

۲. کاهش تعارض بین دادگاه‌ها

در فضای سایبری، یک عمل مجرمانه می‌تواند همزمان در حوزه‌های قضایی مختلف اثرگذار باشد. عدم وجود معیار مشخص برای تعیین صلاحیت، موجب ورود چند دادگاه به پرونده یکسان و ایجاد تعارض می‌شود. رأی ۷۲۹ با ارائه معیار محل وقوع نتیجه جرم، عملاً

دادگاه‌هایی که اثر جرم در حوزه آنها بروز یافته را به عنوان صالح معرفی می‌کند و از پراکندگی پرونده‌ها جلوگیری می‌کند (آسیم، ۱۳۹۸). این اقدام علاوه بر کاهش هزینه‌های دادرسی، سرعت رسیدگی و اثربخشی قضایی را افزایش می‌دهد.

۳. تحلیل فقهی: قاعده حرمت آزار

فقه امامیه قاعده‌ای تحت عنوان حرمت آزار دارد که هر عملی را که موجب ضرر یا آزار غیرمجاز به دیگری شود، حرام و قابل تعقیب می‌داند. تحلیل مزاحمت سائیری از منظر فقهی نشان می‌دهد که:

بروز آثار روانی و اجتماعی جرم، معیار تعیین محل صلاحیت دادگاه است (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۷).

دادگاه صالح باید در جایی مستقر باشد که بیشترین اثر و آسیب را مشاهده می‌کند، حتی اگر فعل مجرمانه در مکان دیگری رخ داده باشد (خوانساری، ۱۴۰۲).

این رویکرد، با اصول عدالت و اخلاق اسلامی همخوانی دارد و حمایت بزه‌دیده را تقویت می‌کند (ایران‌شاهی و آقایی، ۱۳۹۵).

ترکیب رأی ۷۲۹ با قاعده حرمت آزار، امکان ایجاد چارچوب فقهی‌حقوقی جامع برای حل تعارض صلاحیت در جرایم سائیری فراهم می‌کند (شیروانی و احمدی، ۱۴۰۱).

۴. تحلیل تطبیقی با نظام‌های حقوقی بین‌المللی

تجارب کشورهای پیشرفته نشان می‌دهد که معیارهای متعددی برای تعیین صلاحیت در جرایم سایبری وجود دارد:

ایالات متحده: در بسیاری از ایالات، محل بروز اثر جرم و محل سکونت بزه‌دیده در تعیین صلاحیت دادگاه نقش کلیدی دارد.

۲. اتحادیه اروپا: دستورالعمل‌های سایبری اتحادیه اروپا نیز بر محل تأثیر جرم و موقعیت بزه‌دیده تأکید دارند، حتی اگر جرم از طریق سرورهای خارج از کشور صورت گرفته باشد.

۳. نظام تطبیقی ترکیبی: تلفیق معیارهای محل وقوع فعل، محل تأثیر و وضعیت بزه‌دیده، کارآمدترین روش برای کاهش تعارض صلاحیت و افزایش حمایت از قربانی است (بابایی، ۱۴۰۰).

مطالعات تطبیقی نشان می‌دهند که ادغام رویکرد فقهی و اخلاقی با معیارهای حقوق مدرن، مناسب‌ترین راهکار برای جرایم سایبری است و می‌تواند خلأهای قانونی موجود در ایران را پوشش دهد (شمس، ۱۴۰۰).

۵. آثار و پیامدهای اجرایی رأی ۷۲۹ در مزاحمت سایبری

. تعیین دادگاه صالح: معیار مشخص محل وقوع اثر جرم موجب کاهش اختلافات و تعارض بین دادگاه‌ها می‌شود (میری و کاویار، ۱۴۰۲).

۲. افزایش سرعت دادرسی: با کاهش تعارض، پرونده‌ها سریع‌تر بررسی می‌شوند و بزه‌دیدگان سریع‌تر به عدالت دسترسی پیدا می‌کنند (یوسفی و بهرامی، ۱۳۹۹).
۳. حمایت مؤثر از بزه‌دیده: دادگاه نزدیک به محل اثر جرم امکان حمایت حقوقی، روانی و اجتماعی مؤثرتر را فراهم می‌کند.
۴. تطبیق با معیارهای فقهی و جرم‌شناختی: امکان استفاده از قاعده حرمت آزار برای تعیین محل صالح دادگاه، چارچوبی جامع و اخلاقی ارائه می‌دهد (فخاری و حیدری، ۱۳۹۹).
۵. افزایش بازدارندگی و پیشگیری: شفافیت در صلاحیت دادگاه‌ها و تمرکز بر اثر جرم، می‌تواند موجب کاهش ارتکاب جرایم سایبری شود و بازدارندگی قانونی را تقویت کند (صادقی، ۱۳۹۸).

بخش چهارم: بررسی پیشنهاد پژوهش

پیشینه پژوهش در این حوزه شامل سه محور اصلی است که وضعیت دانش موجود را ترسیم کرده و خلاء تحقیقاتی پژوهش حاضر را مشخص می‌کند:

- مطالعات مرتبط با صلاحیت و تعارض در جرایم سایبری

بخشی از تحقیقات، بر ماهیت مشکل‌زای جرایم سایبری برای اصول سنتی صلاحیت متمرکز هستند؛ برای مثال، پژوهش‌هایی نظیر رضوی‌فرد و موسوی (۱۳۹۶) و صفاری (۱۳۹۴) به ناکارآمدی معیارهای جغرافیایی در مواجهه با ماهیت غیرمادی و فرامرزی این جرایم اشاره

کرده‌اند. همچنین، محققانی چون ناصری و کیانی (۱۳۹۸) به صورت کلی به مبانی و راهکارهای حل تعارض صلاحیت در حوزه جرایم سایبری پرداخته‌اند.

مفاهیم اولیه مانند تعریف صلاحیت کیفری نیز توسط پژوهشگرانی نظیر فروغی و البوعلی (۱۳۹۱) و مظفری و همکاران (۱۳۹۷) تبیین شده‌اند.

• مطالعات متمرکز بر رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ و نقد آن

رأی وحدت رویه ۷۲۹ دیوان عالی کشور، به دلیل اهمیتش در تعیین صلاحیت، مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. به عنوان نمونه، وحیدی و همکاران (۱۳۹۶) به نقد این رأی پرداخته‌اند. همچنین، میری و کاویار (۱۴۰۲) در مطالعه‌ای به بررسی این رأی در موضوعاتی چون انتقال الکترونیکی وجوه پرداخته‌اند. این تحقیقات، مبنایی برای ارزیابی اعتبار و شمولیت رأی ۷۲۹ در مصداق‌های خاص جرایم رایانه‌ای فراهم می‌آورد.

• مطالعات فقهی و حقوقی مرتبط با مزاحمت و آزار

در زمینه فقهی و حقوقی، پژوهشگرانی مانند نصیرزاده و همکاران (۱۳۹۷) به تحلیل مبانی فقهی و حقوقی مزاحمت اینترنتی پرداخته‌اند. به طور تخصصی‌تر، نوری و محمدی (۱۴۰۰) بر مفهوم و مصادیق قاعده فقهی «حرمت آزار» و کاربرد آن در حقوق کیفری تمرکز داشته‌اند، که مبنای فقهی مستحکمی برای تحلیل حقوق بزه دیدگان ارائه می‌دهد.

• خلاء پژوهشی مورد نظر مقاله

با وجود این پیشینه‌های ارزشمند، یک تحلیل جامع و تلفیقی که به طور همزمان مزاحمت سایبری را به عنوان یک مصداق خاص از منظر جرم‌شناختی (با تأکید بر اهمیت بزه‌دیده) و فقهی (با تمرکز بر قاعده حرمت آزار) مورد بررسی قرار دهد و راه‌حل نهایی تعیین صلاحیت را در پرتو رأی وحدت رویه ۷۲۹ ارائه کند، در پژوهش‌های پیشین مشاهده نشده است. پژوهش حاضر با اتخاذ این رویکرد چندوجهی، در پی پر کردن این خلاء علمی و ارائه یک مدل عملی برای مراجع قضایی است.

نتیجه‌گیری

تحلیل جامع نشان می‌دهد که رأی وحدت رویه ۷۲۹، با تأکید بر محل وقوع نتیجه جرم، یک معیار کاربردی و منطقی برای کاهش تعارض صلاحیت در جرایم سایبری ارائه می‌دهد (زندی و مرادی، ۱۳۹۹). تلفیق این معیار با رویکرد جرم‌شناختی (تمرکز بر آثار غیرمادی و روانی جرم) و قاعده فقهی حرمت آزار، امکان ایجاد چارچوب قانونی، اخلاقی و اجرایی جامع را فراهم می‌آورد (جعفری و همکاران، ۱۳۹۸).

نتایج این تحلیل نشان می‌دهد:

معیار محل وقوع اثر جرم در جرایم سایبری از معیار محل ارتکاب فعل برتر است (افتخار جهرمی و اسلامی، ۱۳۹۳).

توجه به آثار روانی و اجتماعی جرم، حمایت بزه‌دیده را تقویت می‌کند (یزدانی و حیدری، ۱۴۰۱).

تلفیق معیارهای فقهی با رأی وحدت رویه، تعارض صلاحیت را کاهش داده و فرآیند دادرسی عادلانه و مؤثر را تضمین می‌کند (اسدی و سلیمانی ۱۴۰۱)

این چارچوب، هم از منظر حقوق کیفری مدرن و هم از منظر فقه امامیه و اخلاق اسلامی قابل توجیه است و می‌تواند پایه‌ای علمی و عملی برای سیاستگذاری قضایی در جرایم سایبری باشد.

منابع و مآخذ

- آسیم، حیدر. (۱۳۹۸). جرم‌انگاری مزاحمت اینترنتی و تعارض صلاحیت‌ها در حقوق کیفری ایران. پژوهشنامه حقوق کیفری، ۵(۳)، ۵۵۸۰.
- اسدی، لیلا و سلیمانی، محمدحسین. (۱۴۰۱). تحلیل تعارض صلاحیت در جرایم رایانه‌ای با رویکردی بر رأی وحدت رویه ۷۲۹. فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۲۴(۶۷)، ۲۰۵۲۳۰۳. افتخار جهرمی، گودرز و اسلامی، ابراهیم. (۱۳۹۳). نحوه اعمال صلاحیت دادگاه‌ها در رسیدگی به جرایم فضای مجازی. مجله حقوقی دادگستری، ۸۸(۸۸)، ۳۰۶۰.
- ایران‌شاهی، علی‌رضا و آقایی، مرتضی. (۱۳۹۵). مبانی فقهی و حقوقی قاعده‌ی حرمت اضرار و کاربرست آن در فضای مجازی. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۴۹(۱)، ۴۵۶۸.
- باغبان، اسماعیل و پورقهرمانی، بابک. (۱۴۰۱). راهکار حل تعارض صلاحیت کیفری نسبت به جرائم سایبری. مطالعات حقوق عمومی دانشگاه تهران، ۵۲(۳)، ۲۱۰۲۴۰.
- بابایی، علیرضا. (۱۴۰۰). اصول حاکم بر صلاحیت بین‌المللی در جرائم سایبری در پرتو اسناد بین‌المللی. دوفصلنامه مطالعات حقوقی، ۱۳(۲۸)، ۹۹۱۲۴. بنی‌اسدی، مجید. (۱۳۹۷). صلاحیت محلی در جرایم رایانه‌ای: از محل نتیجه تا محل عمل مجرمانه. مجله حقوقی قوه قضائیه، ۸۲(۱۰۳)، ۱۱۰۱۳۵. پژوهشگاه قوه قضائیه. (۱۳۹۲). رأی وحدت رویه ۷۲۹: تحلیل و نقد. فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی قضایی، ۱۸(۶۸)، ۴۰۶۲.

- پوربافرانی، حسن و صادقی، مصطفی. (۱۳۹۶). تعارض صلاحیت‌ها در جرایم رایانه‌ای فرامرزی. تحقیقات حقوقی، ۲۰(۷۸)، ۱۸۰۲۱۰.
- تاجیک، نیره و سلیمانی، محمد و احمدی، مریم. (۱۳۹۹). بررسی جرم‌شناختی بزه دیدگی کودکان در محیط سایبری. مطالعات اجتماعی و رفتاری، ۹(۳)، ۵۵۷۵.
- جعفری، علی و حیدری، سارا و نیکوکار، رضا. (۱۳۹۸). رویکردی نو در تعیین دادگاه صالح در جرایم کلاهبرداری رایانه‌ای (بررسی رأی ۷۲۹). حقوق کیفری، ۶(۱۸)، ۱۳۰۱۵۵.
- جلالی، محمد. (۱۳۹۷). نقش فضای مجازی در بزهکاری نوجوانان و راه‌های پیشگیری. فصلنامه پژوهش حقوق جزا، ۵(۱۳)، ۵۰۷۲.
- حاجی‌زاده، غلامرضا و رنجبری، الهام. (۱۳۹۹). معیارهای تعیین صلاحیت در جرایم سایبری: رویکرد حقوق تطبیقی. مجله حقوقی گواه، ۲(۳)، ۷۵۹۸.
- حاجی تبار فیروزجائی، حسن و صادقی، محمد و رضایی، علی. (۱۳۹۹). هرزه‌نگاری سایبری: از مبانی نظری تا الگوهای واکنش کیفری. پژوهش حقوق کیفری، ۸(۳۰)، ۱۷۳۲۰۰.
- حسینی، سید محمد. (۱۳۹۴). صلاحیت دادگاه‌های ایران در رسیدگی به جرائم سایبری و چالش‌های فرارو. مجله تحقیقات حقوقی، ۱۸(۶۵)، ۸۰۱۱۰.
- حیدری، حسن و میلانی، علیرضا. (۱۴۰۲). بررسی تطبیقی جایگاه صلاحیت سرزمینی در رسیدگی به جرائم سایبری. مطالعات حقوق و فقه اسلامی، ۱۰(۳۵)، ۱۰۳۵.
- خانزاده، محمدرضا و حیدری، روح‌الله. (۱۳۹۸). تعارض صلاحیت‌ها در دعاوی ناشی از فعالیت‌های سایبری. مجله حقوقی عدالت، ۱۴(۴)، ۶۰۸۸.

- خرم‌آبادی، حمید و جاوید، سمانه و فتاحی، مهدی. (۱۳۹۸). جرم‌شناسی بزه دیدگی در فضای مجازی (مطالعه موردی مزاحمت سایبری). پژوهش‌های جنایی، ۴(۱۴)، ۴۵۶۵.
- خوانساری، محمد. (۱۴۰۲). قاعده حرمت آزار و تطبیق آن بر جرایم نوظهور سایبری. فقه و حقوق خانواده، ۲۸(۸۹)، ۱۸۰۲۱۰.
- دهقانی، حسین و پورباقرانی، حسن. (۱۳۹۷). صلاحیت کیفری مراجع قضایی در فضای سایبر. تحقیقات حقوقی، ۲۱(۷۹)، ۷۰۹۵-۲۱. راعی، وحید و مرادی، حامد. (۱۴۰۰). مفهوم و مصادیق مزاحمت سایبری و خلاءهای قانونی. مجله علمیپژوهشی دانشکده حقوق، ۵۳(۳)، ۲۲۰۲۵۰.
- رضوی‌فرد، بهزاد و موسوی، سیدنعمت‌الله. (۱۳۹۵). مسئولیت کیفری در فضای سایبر در حقوق ایران. پژوهش حقوق کیفری، ۳(۱۶)، ۱۰۰۱۲۵.
- رضوی‌فرد، بهزاد و موسوی، سیدنعمت‌الله. (۱۳۹۶). محدودیت‌ها و راهبردهای صلاحیت در جرایم سایبری. مجله حقوقی دادگستری، ۸۱(۹۹)، ۳۰۵۵.
- زندی، رضا و مرادی، حمید. (۱۳۹۹). تحلیل رأی وحدت رویه ۷۲۹ در تعیین صلاحیت دادگاه‌های کیفری. مجله حقوق کیفری، ۷(۲۵)، ۹۰۱۱۵.
- سروری، سید مجتبی و حیدری، حسین. (۱۳۹۸). حمایت از بزه‌دیده در جرایم سایبری و نقش آن در تعیین صلاحیت. تحقیقات حقوقی تطبیقی، ۲۲(۸۲)، ۱۵۰۱۷۵.
- شیروانی، علی و احمدی، مهدی. (۱۴۰۱). تحلیل مبانی فقهی قاعده نفی حرج و حرمت آزار در قانون مجازات اسلامی. پژوهش فقهی، ۱۱(۳)، ۶۰۸۵-۰۲۷. صادقی،

- مصطفی و پوربافرانی، حسن. (۱۳۹۶). چالش‌های تعیین محل وقوع جرم در فضای سایبر. مجله تحقیقات حقوقی، ۲۰(۷۷)، ۲۱۰-۲۴۰.
- . صادقی، مجید. (۱۳۹۸). مزاحمت‌های اینترنتی در پرتو قانون جرایم رایانه‌ای. مجله حقوق و علوم سیاسی، ۲۱(۷۵)، ۱۲۰-۱۴۵.
 - . صفاری، علی. (۱۳۹۴). تعیین مرجع قضایی صالح در جرایم الکترونیکی در حقوق ایران. فصلنامه حقوق، ۴۵(۲)، ۱۶۰-۱۹۰.
 - . فخاری، محمد و حیدری، سعید. (۱۳۹۹). مبانی جرم‌شناختی و پیشگیرانه جرایم سایبری علیه اشخاص. مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۱۰(۳۵)، ۷۵۱-۷۵۱۰.
 - فروغی، فضل‌الله و البوعلی، امیر. (۱۳۹۱). صلاحیت کیفری مراجع قضایی در فضای سایبر. فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۱۵(۵۸)، ۳۱۱-۳۵۶.
 - . قاسمی، محسن و رضایی، احمد و جلیلی، فاطمه. (۱۳۹۷). تحلیل فقهی-حقوقی قاعده‌ی حرمت آزار در روابط اجتماعی و فضای مجازی. فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۵۱(۲)، ۳۳-۳۵۶۰. قدیری، محمد و کیانی، ابوالفضل. (۱۴۰۰). اصول حاکم بر صلاحیت دادگاه در جرایم سایبری: مطالعه تطبیقی. پژوهش حقوق جزا، ۹(۳۴)، ۱۳۰-۱۵۵.
 - . کاووس، سید علی و علوی، سید حسین. (۱۳۹۸). بررسی آثار روان‌شناختی مزاحمت سایبری بر بزه‌دیده و راهکارهای حمایتی. مطالعات علوم رفتاری، ۱۱(۱)،
 - . کیانی، سمیه و کریمی، هادی و نوروزی، پیمان. (۱۳۹۹). تحلیل عوامل تعارض صلاحیت در پرونده‌های سایبری در پرتو رویه‌های قضایی. حقوق و دادرسی، ۵۵(۴)، ۱۰۰-۱۲۵.

- لطیفی، زهرا و محمدی، حسین. (۱۴۰۱). رویکرد قانون‌گذار ایران به محل وقوع جرم در جرایم رایانه‌ای. مجله حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۱۲(۴۲)، ۴۵۷۰.
- مظفری، حسین و احمدی، ناصر و یوسفی، رضا. (۱۳۹۷). معیارهای سنتی صلاحیت در مواجهه با چالش‌های فضای سایبر. تحقیقات حقوقی تطبیقی، ۲۱(۸۰)، ۵۰۷۵.
- مقدم شیلو، پری ناز و احمر، حامد. (۱۴۰۲). جرایم سایبری و ضرورت جرم‌انگاری بر مبنای ضرورت و مشروعیت. حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۰(۳۹)، ۱۰۳۰.
- مقدسی، الهام. (۱۳۹۹). بررسی ابعاد جرم‌شناختی و حقوقی مزاحمت سایبری مجله علمی‌پژوهشی فقه و حقوق، ۲۳(۸۷)، ۸۵۱۱۰.
- میر محمدصادقی، حسین. (۱۳۹۶). صلاحیت کیفری در فضای مجازی: چالش‌ها و راهکارها. فصلنامه حقوق، ۴۷(۴)، ۲۱۰۲۴۰.
- میری، حمید و کاویار، حسین. (۱۴۰۲). بررسی رأی وحدت رویه شماره ۷۲۹ بر پایه سرشت حقوقی انتقال الکترونیکی وجوه. سیویلیکا (مطالعه حقوقی)، ۱۵(۴۵)، ۱۵۴۰. [لینک]
- ناصری، محمد و کیانی، الهه. (۱۳۹۸). مبانی و راهکارهای حل تعارض صلاحیت در حوزه جرایم سایبری. مجله حقوقی مه‌داد، ۲(۶)، ۱۲۰۱۴۵.
- نصیرزاده، حسین و حیدری، حسن و حسینی، محمد. (۱۳۹۷). تحلیل مبانی فقهی و حقوقی مزاحمت اینترنتی. فقه و حقوق اسلامی، ۵۱(۳)، ۱۰۵۱۳۰.
- نوری، عباس و محمدی، علی. (۱۴۰۰). مفهوم و مصادیق قاعده حرمت آزار در فقه امامیه و کاربرد آن در حقوق کیفری. پژوهش فقهی، ۱۰(۱)، ۹۰۱۱۵. وحیدی،

محمد و اسکندری، سارا و کرمی، فاطمه. (۱۳۹۶). نقد و بررسی رأی وحدت رویه

۷۲۹ دیوان عالی کشور. دادرسی و حقوق، ۲۵(۳)، ۵۰۷۵.

• ولیزاده، سمیرا. (۱۳۹۹). صلاحیت کیفری مراجع قضایی در جرایم رایانه‌ای در

حقوق ایران و کنوانسیون بوداپست. پژوهش حقوق جزا، ۷(۲۵)، ۴۰۶۵.

• یزدانی، محمدرضا و قلیچ‌لو، سعید. (۱۳۹۸). چالش‌های تعیین صلاحیت در جرایم

سایبری در حقوق ایران. مطالعات حقوق کیفری، ۹(۳۲)، ۹۰۱۱۰.

• ۴۸. یزدانی، علی و حیدری، رضا. (۱۴۰۱). اهمیت بزه دیده‌شناسی در تعیین

صلاحیت دادگاه‌های کیفری در جرایم سایبری. تحقیقات حقوقی، ۲۵(۹۰)، ۵۰۷۵.

• شمس، عبدالمجید. (۱۴۰۰). تحلیل تطبیقی جرایم رایانه‌ای در حقوق بین‌الملل و

ایران. مجله حقوق تطبیقی، ۱۵(۵۵)، ۱۸۰۲۱۰.

• یوسفی، سجاد و بهرامی، امیر. (۱۳۹۹). اصول حاکم بر صلاحیت در پرتو آیین

دادرسی نوین کیفری. فصلنامه مطالعات حقوقی، ۱۳(۲۶)، ۳۰۵۵.